

Extended Abstract

Semantic Factors of Passiveness of Morphological Causative Verbs

Mahmoud Mobaraki ^{1*}

Assistant Professor of Linguistics
Department of Linguistics, Jahrom University,
Jahrom, Iran
mmobaraki@jahromu.ac.ir

Maryam Jalili ²

MA Graduate in Linguistics
Semnan University, Semnan, Iran
maryam_jalili78@yahoo.com

Review History: Received: 2026-06-10 Revise: 2026-08-08 Accepted: 2026-08-17	Abstract The present study aims to investigate the semantic factors affecting the passivizability of 66 morphological causative verbs in Persian (based on the list provided by Dabir-Moghaddam). The research adopts a descriptive-analytical method, and the data were collected and analyzed using the "past participle + shod" passive construction test, the passive infinitive test, the linguistic intuition of the two authors, and a search in the Hamshahri Corpus (version 2). The results indicate that although all these verbs are expected to be passivizable from a grammatical standpoint, in actual usage, approximately 65% of them occur in passive constructions within specific semantic contexts. The novelty of this research lies in the integration of Hopper and Thompson's (1980) transitivity theory and Halliday and Matthiessen's (2014) process types, as well as emphasizing the role of semantic networks and context in explaining this phenomenon. The findings reveal that verbs with an agentive, animate, and volitional subject are passivizable; however, verbs with a non-animate and non-volitional agent subject, as well as verbs with an experienced subject (mental/ cognitive), are not passivizable. It was also found that many causative verbs, particularly material process verbs, can be passivized in specific contexts with the presence of a volitional human agent.	Keywords: Passivizability Morphological Causative Verbs Transitivity Halliday Hopper and Thompson
<i>How to cite this article:</i> Mobaraki, M. & Jalili, M. (2026). Semantic Factors of Passiveness of Morphological Causative Verbs. <i>Journal of Linguistics & Iranian Languages</i>, 11(1), 24-43. doi: https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56384.1486 COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.		

¹ Corresponding author

Introduction

Passiveness is a universal syntactic process whereby the object of a transitive sentence is promoted to the position of grammatical subject, and the subject of the active sentence is either omitted or demoted to a peripheral oblique phrase. Many transitive verbs, despite possessing the requisite syntactic valency, never appear in the passive voice. This raises fundamental questions about the role of meaning in determining the feasibility of syntactic constructions. In Persian, morphological causative verbs—formed by adding the suffix *-ân* to the present stem of intransitive or semi-transitive verbs—constitute a concrete example of this theoretical and practical inconsistency. These verbs, which from a morphosyntactic perspective should be fully passivizable, in practice exhibit heterogeneous behavior. Some, such as “*xandândan*” ‘to make laugh’, “*davândan*” ‘to make run’, and “*larzândan*” ‘to make tremble’, show no passive usage in written or spoken corpora, while others like “*kešândan*” ‘to pull/drag’, “*resândan*” ‘to deliver/reach’, and “*čarxândan*” ‘to rotate’ are frequently used in the passive construction. This apparent contradiction between grammatical rules and corpus evidence forms the central problem of the present article, prompting researchers to adopt a semantic-contextual approach, grounded in modern theories of transitivity and process, to explain the reasons for this behavioral heterogeneity.

Materials & Methods

The present study is designed and conducted using a descriptive-analytical method, aiming to systematically identify the semantic factors affecting the passivizability of 66 morphological causative verbs in Persian (based on the list provided by Dabir-Moghaddam, 2005). Data were collected from three complementary and cross-validating sources to enhance reliability and avoid methodological bias: (1) the syntactic test of “past participle + *šod* (become)” as the primary test, (2) the supplementary test of “passive infinitive” for doubtful cases, and (3) the linguistic intuition of the two authors, validated by extensive corpus searches in the Hamshahri written corpus (version 2, containing 318,000 news documents and over 150 million words). In the background section, key perspectives are reviewed: Dabir-Moghaddam (1985) on the role of “volitionality of the subject,” Mansouri (2009) on the influence of agentivity and patienthood, and Safavi (2018) on semantic components of specific verbs. However, none of these approaches alone could explain the wide behavioral variation among causative verbs. Hence, the present article aims to fill this research gap by integrating two complementary theoretical frameworks—Hopper and Thompson’s (1980) theory of transitivity and Halliday and Matthiessen’s (2014) classification of processes—with a special emphasis on semantic networks and context.

Results & Discussion

The research findings indicate that morphological causative verbs can be divided into three distinguishable categories based on three main semantic factors: “absolutely passivizable”, “absolutely non-passivizable,” and “context-dependent passivizable”. The first category, comprising about 20% of the verbs, includes verbs with material processes and inanimate patients (such as “*kešândan*” ‘to pull/drag’, “*čarxândan*” ‘to rotate’, and “*jušândan*” ‘to boil’), which accept the passive construction in any context, without the need for a volitional human agent. In contrast, the second category (nearly 35% of the verbs) includes verbs with an experienced (mental/cognitive) subject, such as “*fahmândan*” ‘to make understand’ and “*šenâsândan*” ‘to make know/introduce’, or verbs with an involuntary natural subject, such as “*ruyândan*” ‘to grow (tr.)’ and “*vazândan*” ‘to blow’, which, due to the lack of physical energy transfer and volition, never passivize in any context, and serve as a confirmation of Halliday and

Matthiessen's theory regarding the low transitivity of mental processes. However, the most important and most meaningful finding of the research is the identification of the third category, comprising about 45% of the verbs, whose behavior is entirely dependent on the context and the semantic network of the sentence. Verbs such as “xisândan” ‘to soak’, “xoškândan” ‘to dry’, “davândan” ‘to make run’, and “resândan” ‘to deliver/reach’ passivize only when there is a volitional human agent present in the context; but in the absence of such an agent (for example, when the cause is a natural phenomenon like rain or drought), their passivization becomes completely ungrammatical. For instance, the sentence “Bârân Ali râ xis kard” (The rain soaked Ali) can never become “Ali xisânde šod” (Ali was soaked), while “Ali lebâs râ dar âb xisând” (Ali soaked the clothes in water) easily transforms into “Lebâs-hâ dar âb xisânde šodand” (The clothes were soaked in water). This subtle but fundamental difference demonstrates that passivizability depends not only on the inherent properties of the verb, but also on the type of agent and its role in the semantic network of the sentence, thereby explicitly contradicting the mere application of the grammatical rule of “transitivity”. Furthermore, corpus analysis showed that Group “B” (animate agentive subject) with 49% and Group “A” (self-benefactive transitive) with 38% have the highest passivization rates, while Group “P” (inanimate non-volitional subject) accounts for only 13% of passive occurrences.

Conclusion

By providing documented quantitative evidence from the Hamshahri corpus and a systematic analysis of 66 morphological causative verbs, the present article clearly demonstrates that passivizability in Persian is not a purely syntactic phenomenon, but is strongly governed by three determining semantic factors: (1) the semantic role of the subject (including agentivity, volitionality, and animacy), (2) the semantic role of the object/patient (including animacy/inanimacy and degree of physical affectedness), and (3) the dominant process type (material vs. mental/cognitive). For the first time, this research empirically proves, using corpus data, the decisive role of “linguistic context” and “semantic network” in the Passiveness or non-Passiveness of verbs, especially for the majority group (about 45%) that exhibit fully context-dependent behavior. These findings align with Dabir-Moghaddam’s view on the central role of “volitionality of the subject” while refining and complementing it by emphasizing two other factors, namely “materiality of the process” and “inanimacy of the patient.” At the same time, they pose a new theoretical challenge to Hopper and Thompson’s transitivity framework. By stressing the necessity of simultaneously considering meaning, context, and conceptual networks in the analysis of syntactic phenomena, this article takes an effective step toward integrating semantic-contextual approaches with grammar and opens up new horizons for future research.

References

- Dabir-Moghaddam, M. (1985). Passive in Persian. *Journal of Linguistics*, 2(1), 31-46, [In Persian].
- Dabir-Moghaddam, M. (2005). *Persian Linguistic Studies* (Collected Papers). Tehran: University Publishing Center, [In Persian].
- Safavi, K. (2018). *An Introduction to Semantics*. Tehran: Sureh Mehr Publications, 6th ed. [In Persian].
- Mansouri, M. (2009). A study of passive in Persian based on language typology. *Dastur Journal*, (5), 156-170, [In Persian].
- Bybee, Joan L. (2006). From usage to grammar: the mind’s response to repetition. *Language*, 82: 711-733
- Bybee, Joan L. (2010). *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University press.

- Casalicchio, J., & Sheehan, M. (2025). Passives of causatives and perception verbs in Italian. *Linguistic Inquiry*. 1-61.
- Halliday, M.A.K. and Christian M.I.M. Matthiessen (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. New York: Routledge.
- Haspelmath, M. (2019). Valency and voice. In J. Jung (Ed.). *The Oxford Handbook of Language Typology*. Oxford: Oxford University Press.
- Hopper, Paul and Sandra Thompson (1980). Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*. 56. 251-299.
- Langacker, R. W. (1982). *Foundations of Cognitive Grammar (vol.2)*. Stanford: Stanford University Press.
- Levin, B. and S. Pinker (eds.) 1992. *Lexical and conceptual Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Rice, S. (1987). Towards a transitive prototype: Evidence from some atypical English passives. In *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (pp. 422-434). Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society.
- Saeed, J. I. (1997). *Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Sohn, M. (2014). On the Passivizability of Benefactive Ditransitives. *Korean Journal of Linguistics*. 39(2), 301-320.
- Yousef, Saeed (2018). *Persian: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Yousef, Saeed and Hayedeh Torabi (2020). *Basic Persian: A Grammar and Workbook (2nd ed.)*. Abingdon, Oxon: Routledge.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۱۱، شماره ۱، پیاپی ۲۰ (بهار ۱۴۰۵) شماره صفحات: ۲۵ - ۴۳

عوامل معنایی مجهول‌پذیری افعال سببی ساختوازی

محمود مبارکی^{۱*}، مریم جلیلی^۲

۱. استادیار زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشگاه جهرم، جهرم، ایران

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل معنایی مؤثر بر مجهول‌پذیری ۶۶ فعل سببی ساختوازی زبان فارسی نگاشته شده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها با استفاده از آزمون تبدیل به ساخت «صفت مفعولی + شد»، آزمون مصدر مجهول، شم زبانی دو نگارنده و جستجو در پیکره همشهری (نسخه ۲)، گردآوری و تحلیل شده اند. نتایج نشان می‌دهد که اگرچه از منظر دستوری همگی این افعال باید مجهول‌پذیر باشند، اما در کاربرد واقعی، حدود ۶۵ درصد از آنها در بافت‌های معنایی کاربرد مجهول دارند. نوآوری پژوهش در تلفیق نظریه گذرایی هاپر و تامسون (۱۹۸۰) و فرایندهای هلیدی و متیسن (۲۰۱۴) و نیز تأکید بر نقش شبکه‌های معنایی و بافت در تبیین این پدیده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که افعال دارای فاعل «عاملیت، جاندار و ارادی» مجهول‌پذیرند؛ اما افعال دارای فاعل «عاملیت غیرجاندار و غیرارادی» و نیز افعال با فاعل تجربه‌گر (ذهنی)، مجهول‌ناپذیرند. همچنین مشخص شد که بسیاری از افعال سببی، به‌ویژه افعال مادی، در بافت‌های خاص و با حضور کنشگر انسانی ارادی، قابلیت مجهول‌شدن پیدا می‌کنند.

واژه‌های کلیدی:

مجهول‌پذیری
افعال سببی ساختوازی
گذرایی
هلیدی
هاپر و تامسون

تاریخچه مقاله: دریافت: ۲۰ خردادماه ۱۴۰۵

بازنگری: ۱۷ مردادماه ۱۴۰۵

پذیرش: ۲۶ مردادماه ۱۴۰۵

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: mmobaraki@jahromu.ac.ir

مبارکی، محمود و جلیلی، مریم. (۱۴۰۵). عوامل معنایی مجهول‌پذیری افعال سببی ساختوازی. زبان‌شناسی و گویش‌های ایران، ۱۱(۱).

<https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56384.1486>. ۴۳-۲۵

حق نشر ۲۰۲۶-نویسنده(گان). این مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) منتشر شده است، استفاده، توزیع و تکثیر نامحدود را در هر رسانه‌ای مجاز می‌داند، مشروط بر اینکه به نویسندگان و منبع اصلی اشاره شود. هیچ اجازه‌ای از نویسندگان یا ناشر لازم نیست.

۱. مقدمه

مجهول سازی از فرآیندهای بسیار رایج در زبان های جهان است. این فرآیند عموماً در جمله های متعدی صورت می پذیرد. در ساخت مجهول مفعول به جایگاه فاعل ارتقاء می یابد و فاعل جمله معلوم یا حذف می شود و یا به صورت یک گروه حاشیه ای تنزل می یابد (دیکسون^۱، ۲۰۱۲). در دستور زبان به طور کلی مجهول سازی محدود به فعل های متعدی است اما در کاربرد واقعی زبان بسیاری از فعل های متعدی صورت مجهول ندارند. به عنوان نمونه فعل های «دوست داشتن، خواستن، داشتن، دانستن» در زبان فارسی با اینکه از نظر دستوری متعدی هستند اما صورت مجهول ندارند. مجهول پذیری معیاری است برای متمایز نمودن فعل هایی که صورت واقعی مجهول دارند در برابر فعل هایی که فاقد صورت مجهول هستند.

مجهول پذیری فعل های سببی ساختواژی یکی از مباحث مهم در زبان فارسی است که جای پژوهش بسیار می طلبد. سببی های ساختواژی از افزودن پسوند ان به بن مضارع فعل به دست می آیند و زیرشاخه ای از سببی های واژگانی هستند. دبیر مقدم (۱۳۸۴: ۵۳-۵۵) تعداد فعل های سببی ساختواژی^۲ را در زبان فارسی بیش از ۶۰ مورد برآورد نموده است. با بررسی تعداد زیادی از فعل های سببی ساختواژی و آزمون مجهول سازی آن ها مشخص گردید که برخی از این فعل ها مانند «خنداندن، گریاندن، دواندن، لرزاندن، نوشاندن» فاقد کاربرد مجهول می باشند. این امر نشان می دهد که فعل های سببی ساختواژی به دو دسته مجهول پذیر و مجهول ناپذیر تقسیم می شوند. از نظر معیار دستوری همه فعل های سببی ساختواژی از آنجا که تحت فرایند افزایش ظرفیت از حالت لازم به متعدی تبدیل شده اند، باید بتوانند مجهول شوند؛ اما برآوردهای اولیه ما نشان می دهد که برخی از فعل های سببی در زبان فارسی کاربرد مجهول ندارند. اگر بپذیریم که قاعده مجهول سازی بر فعل های سببی ساختواژی عمل نمی کند در آن صورت باید به این پرسش پاسخ داد که چرا درصد قابل توجهی از این فعل ها مجهول می شوند. این تناقض میان قاعده دستوری و کاربرد واقعی، مسئله ای اصلی پژوهش حاضر است. پرسش های اصلی پژوهش عبارتند از: چه عوامل معنایی باعث می شوند که برخی از افعال سببی ساختواژی مجهول پذیر و برخی مجهول ناپذیر باشند؟ نقش بافت و شبکه های معنایی در این فرایند چیست؟

۲. پیشینه پژوهش

دبیر مقدم (۱۳۶۴) از نخستین زبان شناسانی است که به محدودیت ساخت مجهول اشاره کرده است. وی نشان داد که گشتار مجهول در زبان فارسی مقید است و فقط در مورد افعال «ارادی» عمل می کند که فاعل در انجام آن اختیار دارد. وی معتقد است جملاتی که همتای مجهول ندارند، دارای افعال غیرارادی هستند؛ مانند «دلخور کردن»، «ناراحت کردن» و افعال سببی «رنجانیدن، خشکاندن و پژمراندن». ایشان در این مورد، جمله های زیر را به عنوان نمونه مطرح کرده اند.

الف. نسرین علی را دوست دارد.

ب. * علی (توسط نسرین) دوست داشته می شود.

الف. محمود تمام گل های توی باغچه را خشکاند.

^۱ R.M.W. Dixon

^۲ morphological causative verbs

ب. *تمام گل‌های توی باغچه (توسط محمود) خشکانده شد.

اگرچه دیدگاه دبیر مقدم (۱۳۶۴) گام مهمی در تبیین این مسئله بوده است، اما وی تعریف دقیقی از «ارادی» ارائه نداده و به نقش سرنوشت‌ساز بافت و شبکه‌های معنایی در تعیین مجهول‌پذیری توجه نکرده است. همچنین وی به بسندگی مثال‌های محدود اکتفا نموده است.

منصوری (۱۳۸۸) بر پایه رده‌شناسی، مجهول را در فارسی بررسی کرد و اشاره نمود که افعال ایستا مانند «داشتن و دوست داشتن» مجهول ندارند. به نظر وی، افعال تنها در صورتی مجهول‌پذیرند که دارای فاعل کنشگر و مفعول کنش‌پذیر باشند و بسیاری از فعل‌های سببی ساختواژی مجهول‌پذیر نیستند. این دیدگاه با یافته‌های پژوهش حاضر که نشان می‌دهد بسیاری از این افعال در بافت‌های خاص مجهول‌پذیرند، تفاوت دارد.

صفوی (۱۳۹۷: ۲۸۹-۲۹۲) به مؤلفه‌های معنایی در تعیین قواعد دستوری می‌پردازد. وی به چند ویژگی صرفی- نحوی افعال متعدی «پختن»، «زدن» و «داشتن» اشاره می‌کند و عملکرد این سه فعل را در جملات معلوم به کمک نمونه‌های زیر نشان داده است.

الف. کامبیز غذا را پخت.

ب. کامبیز هوشنگ را زد.

پ. کامبیز این کتاب را داشت.

برای مجهول ساختن جملات بالا، طبق قاعده‌ی مجهول‌سازی باید بتوان مفعول را در جایگاه نهاد قرار داد و فعل را در ساخت «صفت مفعولی+شد+شناسه» به کار برد. ساخت مجهول جملات بالا برحسب قاعده باید به صورت زیر کاربرد یابد.

الف. غذا پخته شد.

ب. *هوشنگ زده شد.

پ. *این کتاب داشته شد.

ساخت مجهول جملات ب و پ در فارسی کاربرد ندارند، ولی میان «زدن» و «داشتن» تفاوت دیگری وجود دارد و آن اینکه «زدن» را گاه می‌توان به کمک «خوردن» مجهول کرد. در این باره به جفت نمونه‌های زیر توجه کنید:

الف. در این مسابقه آلمان برزیل را زد.

ب. در این مسابقه برزیل خورد.

الف. مشت زن حریفش را زد.

ب. حریفش خورد.

این امکان برای فعل «داشتن» وجود ندارد. از سوی دیگر فعل «پختن» از ساختار میانی^۱ برخوردار است؛ یعنی می‌تواند در قالب وجه معلوم، مجهول شود. در این باره می‌توان افعال «پختن» و «شکستن» را نمونه آورد.

الف. هوشنگ غذا را پخت.

^۱.middle construction

ب. غذا پخته شد.

پ. غذا پخت.

الف. هوشنگ رکورد دو صد متر را شکست.

ب. رکورد دو صد متر شکسته شد.

پ. رکورد دو صد متر شکست.

صفوی (۱۳۹۷) معتقد است این همان ویژگی‌ای است که سبب شده است تا در دستورهای سنتی، افعالی نظیر «پختن» و «شکستن» را ذووجهین بنامند و دستور نویسان سنتی مدعی شوند که این افعال هم لازمند و هم متعدی، ولی در میان همین افعال، «ریختن» را نیز نمونه می‌آورند که کاربردش با استثنا مواجه می‌شود.

الف. هوشنگ آب را ریخت.

ب. * آب ریخته شد.

پ. آب ریخت.

حال اگر به جمله‌ی بالا «الف» متممی با حرف‌اضافه‌ی «در» بیفزاییم. مسئله به شکل دیگری درخواهد آمد:

الف. هوشنگ آب را در گلدان ریخت.

ب. آب در گلدان ریخته شد.

پ. * آب در گلدان ریخت.

جالب اینجاست که در همین نمونه‌ی بالا «پ» می‌تواند در شرایطی که کسی برحسب اراده‌ی خود آب را در گلدان نریخته باشد، کاربرد بیابد. مثلاً شرایطی را در نظر بگیرید که از سقف خانه آب چکه می‌کند و در گلدان می‌ریزد.

الف. هوشنگ سوپ را روی میز ریخت.

ب. * سوپ روی میز ریخته شد.

پ. سوپ روی میز ریخت.

وجود چنین شرایطی می‌تواند زبان‌شناس را وسوسه کند تا مدعی شود که انگار «اراده» در نوع عملکرد افعال دخیل است. وی همچنین به نقل از سعید^۱ (۱۹۹۷: ۲۴۰) به دیدگاه لوین و پینکر^۲ (۱۹۹۲) اشاره می‌کند که با توجه به عملکردهای مختلف چهار فعل انگلیسی «touch، لمس کردن»، «hit، زدن»، «cut، بریدن» و «break، شکستن»، نسبت به سه ساختار میانی، ارادی^۳ و تماسی به وجود مؤلفه‌های معنایی برای توضیح رفتارهای دستوری افعال زبان انگلیسی قائل شد و بر این نکته تأکید کرد که مؤلفه‌های معنایی می‌توانند در تحلیل فرایندهای دستوری ابزاری دقیق به حساب آیند. او از این طریق چهار مؤلفه‌ی معنایی (سبب، تغییر، تماس و حرکت) را برای توصیف تمایز میان رفتارهای دستوری مختلف چهار فعل انگلیسی فوق‌الذکر معرفی کرد و بر آرای کتز و فرضیه معنایی وی صحنه گذاشت (صفوی، ۱۳۹۷، ۲۸۹-۲۹۲). هرچند صفوی (۱۳۹۷) به اهمیت

^۱ J. I. Saeed

^۲ B. Levin, and S. Pinker

^۳ conative

نقش معنایی اشاره دارد، اما پژوهش او محدود به چند فعل خاص است و به‌طور ویژه به افعال سببی ساختواژی نمی‌پردازد و بنابراین خلأ نظری در این حوزه همچنان باقی است.

بایبی^۱ (۲۰۰۶، ۲۰۱۰) در نظریهٔ دستور کاربردیناد، نشان می‌دهد که بسامد وقوع یک ساختار زبانی در کاربرد روزمره، بر شکل‌گیری و تثبیت آن در ذهن گویشور تأثیر مستقیم دارد. از این منظر، می‌توان پرسید که آیا مجهول‌ناپذیری برخی افعال سببی فارسی ناشی از بسامد پایین کاربرد آنها در بافت‌های مجهول است یا این که ویژگی‌های معنایی ذاتی این افعال، به‌گونه‌ای است که ساخت مجهول را ناپذیرا می‌سازد. بایبی همچنین نشان می‌دهد که ساخت‌های پرتکرار تمایل به کوتاه‌تر شدن و ساده‌تر شدن دارند (کاهش آوایی) و در مقابل، ساخت‌های کم‌تکرار یا غیرمترقب با ابزارهای صریح‌تری رمزگذاری می‌شوند. در پژوهش حاضر، می‌توان این نظریه را به‌صورت نقادانه به کار گرفت و بررسی کرد که آیا افعال سببی مجهول‌پذیر، به‌دلیل کاربرد پرتکرارتر در بافت‌های رسمی و نوشتاری، ساخت مجهول را پذیرفته‌اند، در حالی که افعال مجهول‌ناپذیر، غالباً در بافت‌های گفتاری و روزمره به کار می‌روند و بسامد پایین‌تری در ساخت‌های مجهول دارند. نقطه‌ی قوت این رویکرد، عینی‌سازی تحلیل از طریق داده‌های پیکره‌ای است. که در پژوهش حاضر به‌عنوان پیشنهادی برای پژوهش‌های آتی مطرح شده است.

سوهن^۲ (۲۰۱۴) به مجهول‌پذیری افعال دو مفعولی بهره‌ور پرداخته است و با الهام از نظریهٔ رایس^۳ (۱۹۸۷) نشان داد که مجهول‌پذیری با ابعاد مفهومی متعددی بودن گره خورده است؛ یافته‌ای که در بررسی افعال سببی فارسی نیز می‌تواند الهام‌بخش باشد.

هسپلمت^۴ (۲۰۱۹) در رویکردی رده‌شناختی، به رابطه میان ساخت‌های کنایی و مجهول‌پرداخت و تأکید کرد که برخی افعال علی‌رغم داشتن ظرفیت متعدی، در ساخت مجهول ظاهر نمی‌شوند. با این حال، نقد وارد بر این رویکرد آن است که هسپلمت عمدتاً به تحلیل ساخت نحوی می‌پردازد و نقش عوامل معنایی بافت‌محور را که در پژوهش حاضر به‌عنوان عامل اصلی تعیین‌کننده‌ی مجهول‌پذیری شناسایی شده‌اند، کمتر مورد توجه قرار می‌دهد.

کازالچیو و شیهان^۵ (۲۰۲۵) در پژوهشی بر روی زبان ایتالیایی نشان داده‌اند که مجهول‌پذیری افعال سببی به ساختار نحوی آنها بستگی دارد و در بسیاری از موارد، این افعال در ساخت مجهول بلند (جمله‌ای که در آن، فعل سببی با یک بند کامل همراه می‌شود) با محدودیت مواجه‌اند. به‌باور ایشان، چنانچه فعل سببی یک بند کامل (فاز) را به‌عنوان مکمل خود بگیرد، حرکت‌های نحوی لازم برای مجهول‌سازی با مانع روبه‌رو می‌شود. هرچند این پژوهش در چارچوب دستور زایشی نگاشته شده، اما از این جهت برای پژوهش حاضر سودمند است که نشان می‌دهد محدودیت مجهول‌پذیری، منحصر به فارسی نیست و در زبان‌های دیگر همچون ایتالیایی نیز مشاهده می‌شود. با این وجود، نقد وارد بر این رویکرد آن است که برخلاف یافته‌های مقاله‌ی حاضر که نقش تعیین‌کننده‌ی عوامل معنایی و بافت را نشان می‌دهد، کازالچیو و شیهان عمدتاً بر ساختار نحوی جمله تأکید دارند و به نقش کاربردشناختی و بافت‌های گوناگون زبانی، که در پژوهش ما به‌عنوان عامل اصلی مجهول‌پذیری شناسایی شده، توجه نکرده‌اند.

^۱ Joan L. Bybee

^۲ M. Sohn

^۳ S. Rice

^۴ M. Haspelmath

^۵ J., Casalicchio, and M. Sheehan,

با وجود این پژوهش‌ها، تا کنون مطالعه‌ای جامع بر روی عوامل معنایی مجهول‌پذیری افعال سببی ساختوازی در زبان فارسی انجام نشده است و خلأ پژوهشی در این حوزه مشهود است. پژوهش حاضر درصدد پر کردن همین خلأ است.

۳. چارچوب نظری

ساخت‌های سببی به مجموعه جملاتی اطلاق می‌گردد که در آن شخصی، حادثه‌ای و یا پدیده‌ای محرک و انگیزه‌ای می‌گردد تا شخص دیگری و یا شیئی، عملی را انجام دهد، پذیرای حالتی شود و یا در حالتی باقی بماند (دبیر مقدم، ۱۳۸۴: ۱۹). دبیر مقدم (۱۳۸۴) به‌طور کلی دو مقوله عمده سببی را در فارسی معرفی می‌کند که عبارتند از: الف) ساخت‌های سببی مرکب^۱ (شامل سببی‌های فاعلی-انتزاعی مانند «علی باعث شد که بچه گریه کند.» و مفعولی-انتزاعی مانند «باران موجب شد که مسابقه لغو شود.» و ب) ساخت‌های سببی ساده یا واژگانی^۲ (شامل سببی‌های ریشه‌ای، تکوازی و کمکی) از میان انواع سببی‌های معرفی‌شده توسط دبیرمقدم (۱۳۸۴: ۴۹)، پژوهش حاضر منحصرأ بر سببی‌های تکوازی (ساختوازی) متمرکز است.

با توجه به تنوع دیدگاه‌های مطرح‌شده در پیشینه پژوهش و همچنین فقدان یک چارچوب نظری منسجم برای تبیین مجهول‌پذیری افعال سببی، در این بخش به معرفی دیدگاه‌گذاری^۳ هاپر و تامسون^۴ (۱۹۸۰) می‌پردازیم. آن‌ها نشان داده‌اند که گذرایی باید به‌عنوان یک ویژگی سرنمونی^۵ بند در نظر گرفته شود؛ به این معنا که بندها بر اساس مجموعه‌ای از معیارها در طیفی از گذرایی بالا تا پایین قرار می‌گیرند و گذرایی یک مفهوم دودویی (گذرا/ناگذرا) نیست، بلکه مفهومی تدریجی و وابسته به بافت است. آن‌ها مجموعه‌ای از ده مؤلفه دستوری و معنایی را معرفی کرده‌اند که بندهای گذرا از خود نشان می‌دهند؛ مؤلفه‌هایی چون تعداد مشارکین، کنش‌گر بودن، نمود، لحظه‌ای بودن، ارادی بودن، تصریح، وجه، کنش‌گری، تأثیرپذیری مفعول و فردیت مفعول (هاپر و تامسون، ۱۹۸۰: ۲۵۲-۲۵۳). این دیدگاه برای پژوهش حاضر از این جهت حائز اهمیت است که معیارهای ده‌گانه مذکور، به‌ویژه مؤلفه‌های «ارادی بودن فاعل» و «کنش‌گری»، می‌توانند تبیین مناسبی برای مجهول‌پذیری یا مجهول‌ناپذیری افعال سببی ساختوازی ارائه دهند.

هلیدی و متیسن^۵ (۲۰۱۴) به گذرایی از بعد نقشی پرداخته‌اند. ایشان چند فاکتور را در این مفهوم مهم می‌دانند. از نظر آن‌ها نوع فرآیند، تعداد مشارکان و افزوده‌های حاشیه‌ای تعیین‌کننده‌ی میزان گذرایی هستند. هرچه تعداد مشارکان و افزوده‌های حاشیه‌ای یک متن بیشتر باشد، گذرایی آن نیز بیشتر است. آن‌ها فرایندها را به شش دسته تقسیم می‌کنند: فرایندهای مادی (اعمال فیزیکی)، ذهنی (تجربه خودآگاهی)، رابطه‌ای (توصیف/شناسایی)، رفتاری (رفتارهای جسمانی و روان‌شناختی)، کلامی (گفتن) و وجودی (وجود داشتن). فرایندهای مادی بالاترین گذرایی و فرایندهای ذهنی پایین‌ترین گذرایی را دارند. فرایندهای مادی را عامل بالابرنده‌ی گذرایی و افعال ذهنی و رابطه‌ای را عامل پایین آورنده‌ی گذرایی می‌دانند.

^۱ periphrastic

^۲ lexical

^۳ transitivity

^۴ Hopper & Thompson

^۵ prototypical

^۶ - M.A.K. Halliday and C.M.I.M. Matthiessen

نگارندگان قصد دارند بر اساس ده معیار گذرایی هاپر و تامسون (۱۹۸۰) و فرایندهای هلیدی و متیسن (۲۰۱۴) به چرایی مجهول پذیری و یا مجهول ناپذیری افعال سببی زبان فارسی بپردازند و ببینند چگونه مجهول ناپذیر بودن فعل‌های سببی ساختواژی مؤلفه‌های گذرایی نمونه‌های هاپر و تامپسون (۱۹۸۰) را با چالش مواجه می‌سازد، زیرا برخلاف پیش‌بینی آن‌ها فعل‌های سببی ساختواژی که بالاترین میزان گذرایی را دارند مجهول نمی‌شوند.

۳-۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری، ۶۶ فعل سببی ساختواژی مستخرج از پژوهش دبیرمقدم (۱۳۸۴) است. روش گردآوری داده‌ها به‌صورت کتابخانه‌ای و نیز بهره‌گیری از شم زبانی دو نگارنده انجام شده است. برای افزایش اعتبار، داده‌ها در پیکره نوشتاری همشهری نسخه ۲ (شامل ۳۱۸ هزار سند خبری با حجم ۱۵۰ میلیون کلمه) نیز جستجو شدند. برای جستجوی واژگانی، از اسکرپت‌های نوشته‌شده به زبان پایتون استفاده شد که تمام صورت‌های صرفی هر فعل را جستجو کرده و جملات حاوی ساخت مجهول را استخراج می‌نمود. سپس نمونه‌ها به‌صورت دستی بر اساس سه معیار نوع کنشگر (جاندار/غیرجاندار، ارادی/غیرارادی)، نوع کنش‌پذیر (جاندار/غیرجاندار، متأثر/غیرمتأثر) و بافت جمله برچسب‌گذاری شدند. جهت تشخیص ساخت مجهول، نگارندگان از آزمون (یوسف سعید^۱، ۲۰۱۸؛ یوسف سعید و ترابی^۲، ۲۰۲۰) نیز استفاده کرده‌اند. روش آزمون بدین صورت بود که هر فعل در ساخت مجهول «صفت مفعولی + شد» قرار داده شد. در موارد تردید، از آزمون تکمیلی «مصدر مجهول» (توانایی ساخت ترکیبی چون «خورانده شدن») استفاده گردید. جملات ساخته‌شده توسط هر دو نگارنده به‌طور مستقل درجه‌بندی شدند (دستوری، نامعمول، غیردستوری) و تنها مواردی که در دستوری بودن آنها توافق کامل وجود داشت، به‌عنوان داده‌ی نهایی ثبت شدند.

۳-۱-۱. تعاریف عملیاتی مفاهیم کلیدی

- مجهول‌پذیری: قابلیت حضور در ساخت [مفعول + صفت مفعولی + شد].
- عامل: مشارکی که عمداً وقوع فرایند را موجب می‌شود.
- پذیرا/کنش‌پذیر: مشارکی که تغییر حالت را متحمل می‌شود.
- تجربه‌گر: مشارکی که حالت ذهنی را حس می‌کند.
- متعدی خودبهره‌ور: فعلی که فاعل آن هم عامل است و هم بهره‌بردار.
- شبکه‌ی معنایی: مجموعه‌ی بافت‌های مختلفی که یک فعل در آنها ظاهر می‌شود و نقش‌های معنایی متفاوتی به خود می‌گیرد.

^۱ . Y. Saeed

^۲ . Y. Saeed and H. Torabi

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در پژوهش حاضر به بررسی عوامل معنایی در مجهول‌پذیری افعال سببی ساختوازی می‌پردازیم. دبیر مقدم (۱۳۸۴: ۵۶) با بررسی دقیق ۶۶ فعل سببی در زبان فارسی نشان می‌دهد که جزء غیر سببی این افعال یا فعل لازم هستند یا گروه ویژه‌ای از افعال متعدی که آن را «نیمه متعدی^۱» یا «متعدی خود بهره‌ور^۲» می‌نامد. وی فعل «نیمه متعدی» یا «متعدی خود بهره‌ور» را به افعالی اطلاق می‌کند که فاعل آن «عامل» عملی است که فعل بدان دلالت دارد و هم «بهره‌ور» از حاصل آن. یعنی فاعل افعالی نظیر «خوردن، نوشیدن، پوشیدن، فهمیدن» نه تنها کنشگر این افعال هستند بلکه خود و نه کس دیگر از حاصل این اعمال بهره‌مند و متنعم می‌گردد. وی همچنین ادامه می‌دهد که افعال متعدی تمام‌عیاری همچون شستن، پرستیدن، پذیرفتن، نوشتن، دوختن، پرسیدن، دزدیدن، پرداختن، بافتن، گفتن و امثال آن هیچ‌گاه با کمک تکواژ -ان به سببی تبدیل نمی‌شوند. بر اساس نظریات دبیر مقدم (۱۳۸۴: ۵۳-۵۶) و همچنین تحلیل نگارندگان، این مجموعه افعال دارای ویژگی‌های معنایی متفاوتی هستند. دبیر مقدم افعال غیرسببی را بر اساس نوع فاعل و نقش معنایی آن به دو دسته کلی «لازم» و «متعدی خودبهره‌ور» تقسیم می‌کند. بر این اساس، در دسته‌بندی ارائه‌شده در این پژوهش، گروه «الف» شامل افعال متعدی خودبهره‌ور (نیمه‌متعدی) است و مابقی گروه‌ها (ب، پ، ج، د و ذ) عمدتاً شامل افعال لازم هستند که با افزودن پسوند سببی -ان به فعل سببی تبدیل شده‌اند.

با این حال، به نظر نگارندگان و بر اساس شواهد زبانی موجود در پیکره پژوهش، گروه «د» (شامل افعال فهمیدن، شناختن، شنیدن و آموختن) صرفاً افعال لازم نیستند، بلکه افعال دوجویی هستند؛ یعنی هم به‌صورت لازم و هم به‌صورت متعدی به کار می‌روند. برای نمونه، فعل «فهمیدن» هم به‌صورت لازم در جمله «علی فهمید» و هم به‌صورت متعدی در جمله «علی درس را فهمید» به کار می‌رود. این ویژگی گروه «د» را از سایر افعال لازم متمایز می‌سازد (نگارندگان، بر اساس داده‌های زبانی). در ادامه، جدول‌های (۱) تا (۷) هر یک از این گروه‌ها را به تفصیل نشان داده می‌شود:

جدول ۱.

گروه الف: گروه افعال غیر سببی که نیمه متعدی یا متعدی خود بهره‌ور هستند؛ یعنی دارای فاعل «عامل» و درعین حال «بهره‌ور» هستند.

غیر سببی	ستاک حال	سببی
پوشیدن	پوش-	پوشاندن / پوشانیدن
خورد	خور-	خوراندن / خوراندن
نوشیدن	نوش	نوشاندن / نوشانیدن
چشیدن	چش-	چشاندن / چشانیدن

^۱ semi-transitive

^۲ affective

غیر سببی	ستاک حال	سببی
پوشیدن	پوش-	پوشاندن/ پوشانیدن
خورد	خور-	خوراندن/ خورانیدن
نوشیدن	نوش	نوشاندن/ نوشانیدن
چشیدن	چش-	چشانیدن/ چشانیدن

گروه الف، افعال سببی که جز غیر سببی آن‌ها نیمه متعدی یا متعدی خود بهره‌ور هستند؛ یعنی دارای فاعل «عامل» و درعین حال «بهره‌ور» هستند. این گروه از افعال «پوشیدن، خوردن، نوشیدن و چشانیدن» که متعدی هستند و با سببی شدن نیز یک ظرفیت به ظرفیت آن‌ها اضافه می‌شود، طبق نظر هاپر و تامسون (۱۹۸۰) بایستی گذرایی آن‌ها به نسبت مابقی افعال که در گروه افعال لازم جای گرفته‌اند، بیشتر باشد و بر این مبنا بایستی مستعد مجهول شدن باشند. از طرفی دبیر مقدم (۱۳۶۴: ۴۳) معتقد است که گشتار مجهول سازی در مورد فعل‌های گذرای غیرارادی عمل نمی‌کند؛ اما می‌دانیم که افعال «پوشاندن، خوراندن، نوشاندن و چشانیدن» علاوه بر اینکه دارای فاعل «عامل و بهره‌ور» هستند، این فاعل دارای ویژگی «جاندار و ارادی» هم هست. از طرفی برای مجهول سازی، فاعل (عامل، بهره‌ور، جاندار و دارای اراده) این افعال کمرنگ می‌شود و یا به حاشیه می‌رود و یا حذف می‌شود. به عبارتی می‌توان گفت عاملیت و ارادی بودن از این افعال گرفته می‌شود. برای مثال در جمله «کودک لباس پوشید» زمانی می‌تواند در قالب یک جمله سببی ظاهر شود که یک ظرفیت دیگر بیاید و ویژگی‌های (عاملیت و جاندار و ارادی) را از فاعل بگیرد و خود جای فاعل بنشیند و فاعل قبلی را بهره‌مند یا کنش پذیر سازد.

الف: مادر لباس را به کودک پوشاند/ لباس به کودک پوشانده شد.

ب: مادر به کودک غذا را خوراند/ غذا به کودک خورانده شد.

ج: مأمون عباسی زهر به امام نوشاند/ زهر به امام نوشانده شد.

د: مادر ۲ سی‌سی قطره به کودک چشانده/ قطره به کودک چشانده شد.

با اندکی دقت می‌توان متوجه شد که بافت نقش تعیین‌کننده‌ای در مجهول پذیری افعال سببی دارد. برای مثال در جملات سببی بالا که فاعل «عامل و دارای اراده» اضافه می‌شود بایستی دارای یک ویژگی معنایی دیگر از قبیل «اعمال زور» نیز باشد؛ اما برای مثال در جملات «برف سراسر خیابان را پوشاند/ خیابان از برف پوشانده شد» نه تنها اعمال زور نقشی ندارد بلکه ویژگی ارادی و جاندار بودن نیز نقشی ندارد. نکته مهم دیگر این است که این دو جمله سببی و سببی مجهول از یک جمله زیرساختی غیر سببی «* خیابان پوشید» ساخته نشده‌اند. در بافتی دیگر با جمله «خیابانی که از تصاویر مستهجن دختران پوشانده شد جنجال به پا کرد» روبرو می‌شویم که از زیرساخت جمله معلوم سببی «* علی خیابان را از تصاویر مستهجن دختران پوشاند» ساخته نشده است. نتیجه حاصل از این بحث این است که هرچند برخی از این افعال سببی و یا افعال سببی مجهول دارای زیرساخت هستند اما تعداد زیادی از آن‌ها چنین ویژگی ندارند و طبق نظر لانگاکر^۱ (۱۹۸۲: ۵۷) باید گفت ساخت مجهول از ساختی معلوم مشتق نشده و همه تکواژهای آن معنامندند و فعالانه در ساختار معنایی ساخت مجهول دخیل‌اند. نتیجه کلی از این بحث این است که جملات سببی مجهول در زبان الزاماً از جملات سببی معلوم در زبان مشتق نشده‌اند و اگر جملات هم‌تا

^۱ R. W. Langacker

سببی معلوم و سببی مجهول با هم مقایسه شوند دارای ابعاد معنایی مختلف خواهند بود. هر جمله‌ای در یک بافت تولید می‌شود و این بافت یک شبکه معنایی و مفهومی بر آن فعل و جمله اعمال می‌کند که آن را متمایز می‌سازد از خودش در بافت دیگر. بنابراین هرچند این گروه از نظر ساختاری گذرایی بالایی دارند، مجهول‌پذیری آنها وابسته به حضور عاملی ارادی و جاندار در نقش سبب‌ساز است. در غیر این صورت، مجهول‌شدن آنها غیرمعمول خواهد بود.

جدول (۲)

گروه ب: گروه افعال غیر سببی که فاعل آنها عمدتاً «عامل جاندار» است.

غیر سببی	ستاک حال	سببی
پریدن	پر-	پراندن / پرانیدن
دویدن	دو-	دواندن / دوانیدن
خوابیدن	خواب-	خواباندن / خوابانیدن
ایستادن	ایست-	ایستاندن / ایستانیدن
خندیدن	خند-	خنداندن / خندانیدن
تازیدن / تاختن	تاز-	تازاندن / تازانیدن
جنبیدن	جنب-	جنباندن / جنبانیدن
رسیدن	رس-	رساندن / رسانیدن
رقصیدن	رقص-	رقصاندن / رقصانیدن
شتابیدن / شتافتن	شتاب-	شتاباندن / شتابانیدن
بازگشتن	بازگرد-	بازگرداندن / بازگردانیدن
چرخیدن	چرخ-	چرخاندن / چرخانیدن
چریدن	چر-	چراندن / چرانیدن
نشستن	نشن-	نشاندن / نشانیدن
گشتن	گرد-	گرداندن / گردانیدن
برانگیختن	برانگیز-	برانگیزاندن / برانگیزانیدن
گریستن	گری-	گریاندن / گریانیدن
رفتن	رو-	راندن
زاییدن	زای-	زایاندن / زایانیدن

گروه ب، افعال سببی که جز غیر سببی آنها دارای ویژگی عاملیت و جاندار و دارای اراده است؛ یعنی دارای فاعل «عامل»، «جاندار» و «ارادی» هستند. این گروه از افعال که لازم هستند و با سببی شدن نیز یک ظرفیت به ظرفیت آنها اضافه می‌شود، طبق نظر هاپر و تامسون (۱۹۸۰) گذرایی افعال سببی حاصل بایستی به نسبت جزء غیر سببی خود بیشتر باشد و بر این مبنا مستعد مجهول شدن باشند. از طرفی دبیر مقدم (۱۳۶۴: ۴۳) معتقد است که گشتار مجهول سازی در مورد فعل‌های گذرای ارادی عمل می‌کند. افعال سببی حاصل، گذرا و دارای فاعل ارادی و جاندار هستند. از طرفی برای سببی سازی، فاعل (عامل، جاندار و دارای اراده) این افعال منفعل می‌شود. به عبارتی می‌توان گفت عاملیت و ارادی بودن از این فاعل‌ها (مفعول جمله مجهول) گرفته می‌شود و به فاعلی دیگر منتقل می‌شود و خود به نقش‌های بهره‌مند و کنش پذیر تبدیل می‌شوند. با اندکی دقت

می‌توان متوجه شد که جملات غیر سببی لازم که دارای فاعل (عامل، جاندار، ارادی) هستند، در صورتی که به جمله سببی تبدیل شوند؛ می‌توانند مجهول هم بشوند. مانند:

الف. مربی ورزشکاران را دواند. / * ورزشکاران دوانیده شدند: (مفعول جاندار)

ب: خون تازه‌ای (مفعول غیر جاندار) در رگهای این نظام دوانده شد.

الف: دوستم را به دانشگاه رساندم. / * دوستم به دانشگاه رسانده شد. (مفعول جاندار)

ب: پستیچی نامه را رساند. / نامه رسانده شد. (مفعول غیر جاندار)

به عبارتی می‌توان گفت این‌گونه افعال که در طی فرایند سببی سازی، یک متمم مفعولی به ظرفیت فعلی آن‌ها افزوده می‌شود، در صورتی مجهول می‌شوند که متمم مفعولی افزوده‌شده غیرجاندار و یا جاندار منفعل و بی‌اراده باشد. به عبارتی دیگر این افعال برای متمم مفعولی جاندار مجهول نمی‌شوند اما برای متمم مفعولی غیرجاندار مجهول می‌شوند. بنابراین عامل تعیین‌کننده در مجهول‌پذیری این گروه، ویژگی‌های معنایی مفعول جدید است؛ به گونه‌ای که جاندار بودن و اراده داشتن مفعول، مانع از مجهول‌شدن می‌شود.

جدول ۳.

گروه پ: گروه افعال غیر سببی که فاعل آن‌ها عمدتاً «عامل غیر جاندار» است.

غیر سببی	ستاک حال	سببی
رویدن	روی-	رویاندن / رویانیدن
تابیدن	تاب-	تاباندن / تابانیدن
تپیدن	تپ-	تپاندن / تپانیدن
شوریدن	شور-	شوراندن / شورانیدن
وزیدن	وز-	وزاندن / وزانیدن

گروه پ: دبیر مقدم (۱۳۸۴: ۵۳-۵۵) این گروه از افعال را در دسته گروه «ب» قرار داده است. نگارندگان معتقدند این افعال تفاوت ظریفی با افعال گروه «ب» دارند که این افعال دارای عامل غیر جاندار هستند اما عامل گروه «ب» جاندار است. افعال سببی که جز غیر سببی آن‌ها دارای ویژگی عاملیت و غیرجاندار است؛ یعنی دارای فاعل «عامل»، «غیر جاندار» هستند. این گروه از افعال که لازم هستند و با سببی شدن نیز یک ظرفیت به ظرفیت آن‌ها اضافه می‌شود، طبق نظر هاپر و تامسون (۱۹۸۰) گذرایی افعال سببی حاصل بایستی به نسبت جزء غیر سببی خود بیشتر باشد و بر این مبنا مستعد مجهول شدن باشند. از طرفی دبیر مقدم (۱۳۶۴: ۴۳) معتقد است که گشتار مجهول سازی در مورد فعل‌های گذرای غیرارادی عمل نمی‌کند. افعال سببی حاصل، گذرا و دارای فاعل غیرارادی و غیر جاندار هستند و در نتیجه مجهول نمی‌شوند. نتیجه حاصل اینکه افعال لازم دارای فاعل «عامل و غیر جاندار» افعال غیرارادی هستند و با سببی شدن هم ارادی نمی‌شوند و عامل سببی شدن آن‌ها، همان فاعل نقش باخته «عامل و غیر جاندار» است. اصل مسئله این است که ویژگی‌های معنایی نقش‌ها نمی‌توانند خودبه‌خود کم‌وزیاد بشوند مگر اینکه کم‌رنگ شوند و به حاشیه بروند.

نکته مهم دیگر درباره فعل «تابیدن» است. این فعل در بافت‌های مختلف رفتار متفاوت دارد. شبکه معنایی این فعل هم شامل تابش خورشید و هم نور چراغ‌قوه و لامپ و غیره می‌شود. اگر فعل تابیدن درباره خورشید باشد چون عمل ارادی صورت نمی‌گیرد نمی‌تواند مجهول شود ولی اگر برای تاباندن نور چراغ‌قوه به‌صورت کسی باشد، عملی ارادی است و می‌تواند مجهول شود. «نور چراغ به صورتش تابانده شد». نتیجه حاصل از این قسمت این است که برای قابلیت مجهول پذیری و عدم مجهول پذیری باید به بافت و شبکه معنایی که فعل در آن بکار می‌رود دقت نمود. برخی از افعال تنها در یک بافت خاص و با یک شبکه معنایی خاص مجهول می‌شوند و در بافت دیگر با شبکه معنایی متفاوت قابلیت مجهول شدن ندارند.

جدول ۴.

گروه ج: گروهی از افعال غیر سببی که فاعل «پذیرا» دارند

غیر سببی	ستاک حال	سببی
ترسیدن	ترس-	ترساندن / ترسانیدن
پاشیدن	پاش-	پاشاندن / پاشانیدن
چسبیدن	چسب-	چسباندن / چسبانیدن
هراسیدن	هراس-	هراساندن / هراسانیدن
ترکیدن	ترک-	ترکاندن / ترکانیدن
پژمردن	پژمر-	پژمراندن / پژمرانیدن
خیسیدن	خیس-	خیساندن / خیسانیدن
خشکیدن	خشک-	خشکاندن / خشکانیدن
خمیدن	خم-	خماندن / خمانیدن
خاریدن	خار-	خاراندن / خارانیدن
لرزیدن	لرز-	لرزاندن / لرزانیدن
شکفتن	شکف-	شکوفاندن / شکوفانیدن
دریدن	در-	دراندن / درانیدن
گردید	گرد-	گرداندن / گردانیدن
پیچیدن	پیچ-	پیچاندن / پیچانیدن
پکیدن	پک-	پکاندن / پکانیدن
رنجیدن	رنج-	رنجاندن / رنجانیدن
جوشیدن	جوش-	جوشاندن / جوشانیدن
چکیدن	چک-	چکاندن / چکانیدن
گنجیدن	گنج-	گنجاندن / گنجانیدن
ترشیدن	ترش-	ترشاندن / ترشانیدن
ماسیدن	ماس-	ماساندن / ماسانیدن
پوسیدن	پوس-	پوساندن / پوسانیدن
گستردن	گستر-	گستراندن / گسترانیدن
مالیدن	مال-	مالاندن / مالانیدن
سوختن	سوز-	سوزاندن / سوزانیدن
شکستن	شکن-	شکاندن / شکانیدن
گذشتن	گذر-	گذراندن / گذرانیدن

گروه ج: این گروه از افعال که فاعل جزء غیر سببی آن‌ها «کنش پذیر / پذیرا» است به دودسته تقسیم می‌شوند. گروهی که فاعل آن‌ها علاوه بر ویژگی پذیرا بودن، جاندار و دارای اراده هستند مثل ترسیدن و هراسیدن. گروه دیگر که قریب به اکثر این افعال از این نمونه هستند، افعالی هستند که فاعل آن‌ها علاوه بر ویژگی پذیرا بودن، غیر جاندار و فاقد اراده هستند. از بررسی این افعال این گونه مشخص می‌شود که مسئله ارجاع به کنشگر از اهمیت بسیار بالایی در دستوری و غیردستوری بودن این جملات برخوردار است که بافت تعیین‌کننده آن است. اگر در یک بافت خاص، ارجاع به کنشگر انسان باشد، فعل قابلیت مجهول شدن دارد، به عبارتی جمله سببی مجهول دستوری است در غیر این صورت نمی‌تواند مجهول شود و غیردستوری خواهد بود. مانند:

الف: باران علی را خیسی کرد. (فاعل غیر جاندار و غیرارادی) / *علی خیسانده شد.

ب: علی لباس‌ها را در آب خیساند. (فاعل جاندار و ارادی) / لباس‌ها در آب خیسانده شد.

جمله بالا نقش ارجاع به نوع کنشگر در دستوری بودن و غیردستوری بودن را مشخص می‌سازد. به عبارتی در تائید دیدگاه دبیر مقدم باید گفت که افعال سببی برای مجهول شدن نیاز به یک کنشگر جاندار و دارای اراده دارند.

الف: تالاب تنوردر با سهل‌انگاری محیط‌زیست و منابع طبیعی، خشکانده شد. (فاعل جاندار و ارادی)

ب: تمام گل‌های باغچه (توسط محمود) خشکانده شد.

ج: *تمام گل‌های باغچه خشکانده شد.

فعل «خشک شدن» در یک بافت معنایی نیازمند یک عامل و کنش پذیر غیر جاندار و غیرارادی است اما در بافت معنایی دیگر نیازمند یک کنشگر ارادی و کنش پذیر غیر جاندار و غیرارادی است. لازم به ذکر است که جمله «ب» از نظر دبیر مقدم غیردستوری است. نگارندگان معتقدند که جملات «الف و ب» دستوری هستند به این دلیل که کنشگر آن انسان دارای اراده است که با سهل‌انگاری و گاه از روی عمد موجب خسارت شده‌اند و تالاب و باغچه را خشکاندند. اما جمله «ج» که در یک بافت بدون دخالت انسان بیان شده است و عامل آن شرایط محیطی و جوی بوده است، غیردستوری خواهد بود. دلیل این امر این است که کلاً جملات مجهول ساختواژی به کنشگری با ویژگی‌های (انسان بودن، ارادی بودن) نیاز دارند. نتیجه آنکه جملات با فاعل‌های غیرانسانی و غیرارادی، مجهول نمی‌شوند چرا که با توجه به محدودیت‌های شناختی ذهن، بشر توانایی بازیابی و ارجاع به کنشگرهای غیرانسانی در جملات مجهول را ندارد.

نکته‌ای که بیان آن به شناخت ویژگی‌های این افعال کمک می‌کند، فعل بازگرداندن (گرداندن) و رساندن و امثال این افعال است که در وجه مجهول نیازمند پذیرای غیر جاندار و یا پذیرای جاندار فاقد اراده و توان هستند.

الف: کتاب‌ها را به کتابخانه بازگرداندم. / کتاب‌ها به کتابخانه بازگردانده شدند. (مفعول غیرارادی)

ب: علی مادر را به خانه بازگرداند. / مادر به خانه بازگردانده شد. (مفعول غیرارادی)

این جمله در صورتی دستوری خواهد بود که ارجاع به مادر ناتوان و بی‌اراده داشته باشد که نیاز به فردی باشد که او را به خانه برگرداند. اگر این فعل برای یک شخص توانا و دارای اراده مجهول شود غیردستوری خواهد بود.

بر این اساس یافته‌ها نشان می‌دهد که در این گروه، ارجاع به کنشگر (عامل) نقش اصلی را ایفا می‌کند. اگر در بافت، کنشگری انسانی و ارادی وجود داشته باشد (مانند «محیط‌زیست تالاب را خشکاند»)، جمله‌ی مجهول دستوری است؛ اما اگر عامل طبیعی

باشد («خشکسالی گل‌ها را خشکاند»)، مجهول غیردستوری است. این یافته با دیدگاه دبیرمقدم در مورد نیاز به کنشگر ارادی همسو است، اما آن را با تأکید بر نقش بافت و نوع عامل، دقیق‌تر می‌سازد.

جدول ۵.

گروه د: گروهی از افعال غیر سببی که فاعل «تجربه‌گر» دارند

غیر سببی	ستاک حال	سببی
فهمیدن	فهم-	فهماندن / فهمانیدن
شناختن	شناس-	شناساندن / شناسانیدن
شنیدن	شنو-	شنواندن / شنوانیدن
آموختن	آموز-	آموزاندن / آموزانیدن

گروه «د» که افعال دارای فاعل تجربه‌گر هستند و از گروه افعال شناختی می‌باشند به‌ندرت مجهول می‌شوند و معادل مجهول آن‌ها بیشتر در گفتگوی محاوره یافت می‌شود. افعال شناختی مذکور نیاز به عامل ارادی ندارند مگر در موارد خاصی که افراد تعادل شناختی نداشته باشند و یا از نظر گوینده این‌طور باشد و در همین راستا نیاز به یک عامل یا مسبب ارادی دارند تا تعادل شناختی برقرار شود و چیزی را به شخصی بفهمانند، بشناسانند، بشنوانند و بیاموزند. بافت کاربردی این افعال نیز محدود است. برای مثال فعل فهماندن تنها در بافتی بکار می‌رود که شخصی قصد و یا توان فهمیدن و درک مسئله را ندارد و می‌توان گفت که مسئله به او فهمانده شد. مابقی افعال نیز به همین ترتیب، بافت منحصر به فرد خود را دارند. بر اساس دیدگاه هلیدی و متیسن (۲۰۱۴)، از آنجا که این افعال در گروه فرایندهای ذهنی قرار دارند، گذرایی پایینی دارند و به‌طور طبیعی با ساخت مجهول که مستلزم انتقال انرژی از عامل به پذیرا است، ناسازگارند. بنابراین این گروه به‌جز در بافت‌های بسیار خاص، مجهول‌ناپذیر مطلق هستند.

جدول ۶.

گروه ذ: گروهی از افعال سببی که برابر غیر سببی ندارند و با نشانه ستاره نشان داده شده است

غیر سببی	ستاک حال	سببی
*کشیدن	کش-	کشاندن / کشانیدن
*کوبیدن	کوب-	کوباندن / کوبانیدن
*نمودن	نمای-	نمایاندن / نمایانیدن
*پروردن	پرور-	پروراندن / پرورانیدن
*قبولیدن	قبول-	قبولاندن / قبولانیدن
*باوریدن	باور-	باوراندن / باورانیدن

گروه «ذ» که افعال سببی بدون برابر غیر سببی هستند نیز به دودسته تقسیم می‌شوند. سه فعل اول (کشاندن، کوباندن و نمایاندن) که دارای ویژگی مشترک کنش پذیر یا پذیرای مادی هستند به‌راحتی مجهول می‌شوند چراکه افعال مادی از نظر

هلیدی و متیسن (۲۰۱۴) گذرایی بالایی دارند. به عنوان مثال در جمله "دعا به دادگاه کشانده شد." دعا یک کنش مادی است اما جمله * نقاشی کشانده شد، یک کنش رفتاری است و توانایی مجهول شدن ندارند. اینجاست که مسئله ترسیم شبکه‌های معنایی افعال از اهمیت بالایی در تشخیص برخوردار است. فعل کشیدن دو شبکه معنایی دارد که در شبکه اول با ویژگی‌های خاص از قبیل ذهنی بودن مجهول می‌شود و در شبکه دوم با ویژگی‌های خاص از قبیل رفتاری بودن مجهول نمی‌شود. گروه دوم افعال (پروراندن، قبولاندن و باوراندن) همانند افعال گروه «د» که از گروه افعال شناختی می‌باشند مجهول نمی‌شوند. چراکه از نظر هلیدی و متیسن (۲۰۱۴) افعال ذهنی (شناختی) گذرایی پایینی دارند و مجهول نمی‌شوند.

همانطور که در بخش روش تحقیق به آن اشاره شد برای افزایش اعتبار، این افعال در پیکره‌ی نوشتاری همشهری نسخه ۲ (شامل ۳۱۸ هزار سند خبری) نیز جستجو شدند تا شواهد عینی از کاربرد مجهول آنها ثبت گردد. نتایج به دست آمده به قرار ذیل می‌باشد:

جدول ۷.

خلاصه نتایج بررسی مجهول‌پذیری افعال سببی ساختواژی بر اساس گروه‌های شش‌گانه در پیکره همشهری

گروه	ویژگی بارز فعل	تعداد افعال	نمونه‌های یافت شده	موارد مجهول	درصد مجهول‌پذیری
الف	عامل+بهره‌ور+جاندار+ارادی	۴	۳۲۰	۱۲۰	۳۸
ب	عامل+جاندار+ارادی	۱۹	۴۸۵۰	۲۴۰۰	۴۹
پ	عامل+غیرجاندار+غیرارادی	۵	۴۵۰	۶۰	۱۳
ج	پذیرا (جاندار/غیرجاندار)	۲۸	۶۱۰۰	۲۴۴۰	۴۰
د	تجربه‌گر (ذهنی)	۴	۶۸۰	۵۰	۷
ذ	بدون برابر غیرسببی	۶	۷۵۰	۳۸۰	۵۱

بررسی گروه‌های مختلف افعال در پیکره همشهری نشان می‌دهد که گروه «ب» (فاعل عامل جاندار) با ۱۹ فعل، بیشترین تعداد نمونه‌های یافت‌شده (۴۸۵۰ نمونه) و گروه «ج» (فاعل پذیرا) با ۲۸ فعل، بیشترین تنوع را در میان گروه‌ها دارند. گروه «الف» (متعدی خودبهره‌ور) با ۴ فعل، کمترین تعداد را در بین گروه‌ها دارد و حدود ۳۸٪ مجهول‌پذیری نشان می‌دهد. گروه «ب» با ۴۹٪ مجهول‌پذیری، بالاترین میزان را در میان گروه‌های اصلی دارد که این به دلیل تنوع افعال این گروه می‌باشد. گروه «پ» (فاعل عامل غیرجاندار) با ۵ فعل و تنها ۱۳٪ مجهول‌پذیری، پایین‌ترین میزان را در بین گروه‌ها دارد که نشان‌دهنده تأثیر مستقیم «غیرارادی بودن» فاعل بر عدم مجهول‌پذیری است. به عبارتی، هرچه فاعل از اراده کمتری برخوردار باشد و یا کنش‌پذیر جاندارتر باشد، احتمال مجهول‌شدن فعل کمتر می‌شود. گروه «د» (فاعل تجربه‌گر) با ۴ فعل و ۷٪ مجهول‌پذیری، تأییدکننده این یافته است که افعال ذهنی/شناختی به‌ندرت در ساخت مجهول ظاهر می‌شوند. گروه «ذ» (بدون برابر غیرسببی) با ۶ فعل و ۵۱٪ مجهول‌پذیری، رفتار دوگانه‌ای نشان می‌دهد که در ذیل بدان اشاره شده است.

وقتی به گروه‌هایی مثل «ب» و «ج» و «ذ» دقیق‌تر نگاه کردیم، دیدیم که این گروه‌ها یکدست نیستند و به دو زیرمجموعه تقسیم می‌شوند. در گروه «ب» (فاعل عامل جاندار) وقتی مفعول غیرجاندار بود (مثل «چرخاندن سکه») درصد مجهول‌شدن به

۶۵٪ رسید. زمانی که مفعول جاندار بود (مثل «دواندن ورزشکار») درصد مجهول‌شدن به ۲۸٪ افت پیدا کرد. در گروه «ج» (فاعل پذیرا): وقتی کنش‌پذیر غیرجاندار و تغییر فیزیکی داشت (مثل «جوشاندن آب») درصد مجهول‌شدن به ۶۴٪ رسید و زمانی که کنش‌پذیر جاندار بود یا نیاز به کنشگر انسانی داشت (مثل «خیساندن لباس») درصد به ۱۳٪ تا ۴۰٪ متغیر بود. در گروه «ذ» (بدون برابر غیرسببی): در سه فعل اول (کشاندن، کوباندن، نمایاندن) که فرایند مادی دارند، درصد مجهول‌شدن به ۷۸٪ رسید، در حالی که در سه فعل آخر (پروراندن، قبولاندن، باوراندن) که فرایند ذهنی دارند، درصد مجهول‌شدن به ۱۰٪ رسید. پس از این تفکیک، سه بازه‌ی عددی مشخص به دست آمد که به صورت جدول شماره ذیل نمایش داده شده است:

جدول ۸.

دسته بندی افعال بر اساس بازه‌های تعریف شده

نام دسته	زیرمجموعه‌هایی که این درصد را داشتند	بازه درصدی
مجهول‌پذیر مطلق	مفعول غیرجاندار (گروه ب)، کنش‌پذیر غیرجاندار (گروه ج)، فرایند مادی (گروه ذ)	بالای ۶۰
مجهول‌پذیر وابسته به بافت	مفعول جاندار (گروه ب)، کل گروه الف، برخی از گروه ج (با کنشگر انسانی)	۲۰ تا ۵۰
مجهول‌ناپذیر مطلق	فاعل غیرارادی (گروه پ)، فاعل تجربه‌گر (گروه د)، فرایند ذهنی (گروه ذ)	زیر ۲۰

دسته اول: مجهول‌پذیر مطلق (تقریباً ۲۰٪ از افعال). این افعال در هر بافتی (چه کنشگر انسان باشد، چه نباشد) مجهول می‌شوند. دلیل: مفعول یا کنش‌پذیرشان غیرجاندار است و فرایندشان فیزیکی و مادی است. پس انتقال انرژی به راحتی انجام می‌شود و نیازی به اراده خاصی نیست. مثال: کشاندن (دعوا کشانده شد)، چرخاندن (سکه چرخانده شد)، جوشاندن (آب جوشانده شد).

دسته دوم: مجهول‌ناپذیر مطلق (تقریباً ۳۵٪ از افعال). این افعال در هیچ بافتی مجهول نمی‌شوند. دلیل: یا فاعلشان تجربه‌گر است (ذهنی/شناختی)، یا فاعلشان کاملاً غیرارادی است (طبیعت، گیاه)، یا فرایندشان ذهنی است. در همه این موارد، «اراده» یا «انرژی فیزیکی» برای سبب‌سازی مستقیم وجود ندارد. مثال: فهماندن (مطلب فهمانده شد)، رویاندن (گل رویانده شد)، باوراندن (*دروغ باورانده شد).

دسته سوم: مجهول‌پذیر وابسته به بافت (تقریباً ۴۵٪ از افعال). این افعال فقط در بافت‌هایی مجهول می‌شوند که کنشگر انسانی دارای اراده حضور داشته باشد. دلیل: وقتی کنشگر انسان است، اراده به فعل تزریق می‌شود و مجهول‌شدن ممکن می‌گردد. وقتی کنشگر طبیعت یا یک عامل غیرارادی است، فعل مجهول نمی‌شود. مثال: خیساندن (باران علی را خیس کرد ← *علی خیسانده شد؛ اما علی لباس را خیساند ← لباس خیسانده شد)، رساندن (علی دوستش را رساند ← *دوستش رسانده شد؛ اما پستیچی نامه را رساند ← نامه رسانده شد).

نتیجه‌گیری کلی از بررسی پیکره همشهری این است که مجهول‌پذیری افعال سببی ساختواژی در زبان فارسی، صرفاً تابع قاعده دستوری «متعدی بودن» نیست و عوامل معنایی همچون ارادی بودن فاعل، جاندار بودن مفعول، و نوع فرایند (مادی در برابر ذهنی) نقش تعیین‌کننده‌ای در آن دارند. همچنین بافت جمله و شبکه معنایی فعل از جمله عواملی هستند که می‌توانند

یک فعل را در یک بافت مجهول‌پذیر و در بافتی دیگر مجهول‌ناپذیر سازند. این یافته‌ها با دیدگاه دبیرمقدم (۱۳۶۴) که بر نقش «ارادی بودن فاعل» در مجهول‌پذیری تأکید دارد، همسو است؛ اما در عین حال نشان می‌دهد که عامل «نوع فرایند» (مادی در برابر ذهنی) و «بافت» نیز به‌اندازه «ارادی بودن» در تعیین مجهول‌پذیری اهمیت دارند. به عبارتی، می‌توان گفت که «ارادی بودن» شرط لازم برای مجهول‌پذیری است، اما شرط کافی نیست؛ بلکه «مادی بودن فرایند» و «غیرجاندار بودن کنش‌پذیر» نیز از شرایط ضروری برای مجهول‌پذیری مطلق به‌شمار می‌روند.

نکته مهم که از بررسی و کندوکاو افعال سببی ساختواژی حاصل می‌شود این است که برای دسته‌بندی کاملاً دقیق این افعال، لازم است از منظر شناختی، تمام شبکه‌های معنایی این افعال ترسیم شود تا تعیین شود که مجهول‌پذیری افعال مذکور در کدام شبکه‌های معنایی غیردستوری و در کدام یک دستوری خواهد بود. نکته مهم دیگر در بحث مجهول‌پذیری افعال سببی این است که اکثر این افعال در گونه فارسی معیار و علمی وجود ندارند. از آنجاکه گفتمان علمی بر شفافیت و صراحت استوار است، جملات مجهول در این گفتمان‌ها جای ندارند. جملات مجهول کاربردهای بافت محور دارند و در هر شرایط و بافتی نمی‌توان از آن‌ها استفاده نمود. از آنجایی که فاعل در جملات مجهول کم‌رنگ می‌شود، به حاشیه می‌رود و یا نقش باخته و حذف می‌گردد؛ بیشتر در گفتمان‌های روزمره و عامیانه و رسانه‌ها مورداستفاده قرار می‌گیرند.

۵. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان داد که مجهول‌پذیری افعال سببی ساختواژی در زبان فارسی، صرفاً تابع قاعده دستوری «متعدی بودن» نیست و عمدتاً تحت تأثیر سه دسته عامل معنایی قرار دارد: نقش معنایی فاعل (عاملیت، ارادی بودن، جاندار بودن)، نقش معنایی مفعول/کنش‌پذیر (جاندار/غیرجاندار، متأثر/غیرمتأثر) و نوع فرایند (مادی در برابر ذهنی/شناختی). همچنین نقش بافت و شبکه‌ی معنایی به‌عنوان عامل تعیین‌کننده‌ای در مجهول‌پذیری گروه بزرگی از این افعال شناسایی شد. بنابراین، سؤال اصلی پژوهش (چرایی مجهول‌پذیری متفاوت افعال سببی باوجود ظرفیت متعدی یکسان) با تأکید بر این سه مؤلفه پاسخ داده شد. بر اساس داده‌های مستخرج از پیکره همشهری و آزمون‌های نحوی «صفت مفعولی + شد» و «مصدر مجهول»، افعال سببی ساختواژی به سه دسته‌ی قابل تفکیک تقسیم شدند: دسته اول: مجهول‌پذیر مطلق (حدود ۲۰٪ از افعال) شامل افعال مادی با کنش‌پذیر غیرجاندار مانند کشاندن، کوباندن، نمایاندن، چرخاندن، گرداندن، تاباندن، جوشاندن، سوزاندن و چکاندن که بدون توجه به بافت مجهول می‌شوند. دسته دوم: مجهول‌ناپذیر مطلق (حدود ۳۵٪ از افعال) شامل افعال با فاعل تجربه‌گر (فهماندن، شناساندن، شنواندن، آموزاندن)، بخشی از گروه ذ (پروراندن، قبولاندن، باوراندن) و بخشی از گروه پ (رویاندن، تپاندن، شوراندن، وزاندن). این افعال یا فاقد انتقال انرژی فیزیکی هستند و یا فاعل آنها فاقد اراده کافی برای سبب‌سازی مستقیم است. دسته سوم: مجهول‌پذیر وابسته به بافت (حدود ۴۵٪ از افعال) اکثریت افعال سببی ساختواژی در این دسته جای می‌گیرند. این افعال در صورت حضور کنشگر انسانی دارای اراده مجهول می‌شوند؛ اما در صورت غیاب چنین عاملی، مجهول‌ناپذیر می‌گردند. نمونه‌های بارز: خیساندن، خشکاندن، دواندن، رساندن. نقش آفرینی بافت و شبکه‌ی معنایی در این دسته، یکی از مهم‌ترین دستاوردهای پژوهش حاضر است. برای نمونه، فعل «خیساندن» در جمله‌ی «باران علی را خیس کرد» (*علی خیسانده شد) مجهول نمی‌شود، اما در جمله‌ی «علی لباس‌ها را در آب خیساند» (لباس‌ها خیسانده شدند) به راحتی مجهول می‌شود. این تفاوت، نشان می‌دهد

که مجهول‌پذیری نه تنها به ویژگی‌های ذاتی فعل، بلکه به نوع کنشگر حاضر در بافت نیز وابسته است. این یافته با رویکرد شناختی لانگاکر (۱۹۸۲) که ساخت مجهول را مشتق شده از معلوم نمی‌داند، همسو است و نشان می‌دهد که هر جمله در بافت خاص خود، شبکه‌ی معنایی متفاوتی را فعال می‌کند که بر دستوری بودن ساخت مجهول تأثیر مستقیم می‌گذارد. از منظر چارچوب نظری، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اگرچه معیارهای ده‌گانه‌ی هاپر و تامسون (۱۹۸۰) (به‌ویژه مؤلفه‌های «ارادی بودن» و «کنش‌گری») تا حد زیادی مجهول‌پذیری را تبیین می‌کنند، اما در مورد افعال سببی ساختواژی، این معیارها برای پیش‌بینی قطعی کافی نیستند؛ چراکه افعالی با بالاترین میزان گذرایی (بر اساس این معیارها) نیز ممکن است در بافت‌های خاص مجهول‌ناپذیر باشند. به عبارتی، بافت و شبکه‌ی معنایی به‌عنوان دو عامل فراتر از معیارهای صرف نحوی-معنایی، نقش تعیین‌کننده‌ای در این فرایند ایفا می‌کنند.

همچنین، طبقه‌بندی هلیدی و متیسن (۲۰۱۴) که فرایندهای مادی را دارای گذرایی بالا و فرایندهای ذهنی را دارای گذرایی پایین می‌داند، با یافته‌های پژوهش هماهنگی کامل دارد و به‌خوبی مجهول‌ناپذیری افعال گروه «د» (ذهنی/شناختی) را تبیین می‌کند. با این حال، پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی نیز مواجه بوده است. نخست، داده‌ها عمدتاً از پیکره نوشتاری همشهری (گونه‌ی خبری) استخراج شده‌اند و ممکن است بسامد افعال در گونه‌های گفتاری یا ادبی تفاوت داشته باشد. دوم، افعال بررسی شده، اگرچه جامع‌ترین فهرست موجود است، اما ممکن است تمام افعال سببی ساختواژی زبان فارسی را پوشش ندهد. سوم، تکیه بر شمّ زبانی دو نگارنده، اگرچه با آزمون‌های نحوی و جستجوی پیکره‌ای همراه بوده، اما به‌عنوان یک منبع ذهنی، همواره با درجاتی از خطا همراه است. در پایان، بر اساس یافته‌های پژوهش، پنج پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی ارائه می‌شود: (۱) بررسی این افعال از منظر شناختی و شبکه‌های معنایی لانگاکر (۱۹۸۲) به‌منظور ترسیم دقیق‌تر بافت‌های مجهول‌پذیر و مجهول‌ناپذیر؛ (۲) بررسی این افعال در گونه‌های گفتاری و نوشتاری غیررسمی (مانند پیکره‌ی پارس‌مپ) برای سنجش تأثیر نوع بافت کاربرد؛ (۳) بررسی جامعه‌شناختی کاربرد مجهول این افعال در گروه‌های سنی و جنسی مختلف؛ (۴) محاسبه‌ی بسامد وقوع این افعال در گفتمان‌های علمی، رسانه‌ای و ادبی با بهره‌گیری از پیکره‌های بزرگ‌تر مانند پیکره‌ی ناب (۱۳۰ گیگابایت) و پیکره‌ی بیجن‌خان (۲۰۶ میلیون کلمه)؛ و (۵) بررسی این افعال از منظر رویکرد دستور کاربردبنیاد بایی (۲۰۰۶، ۲۰۱۰) برای تبیین رابطه‌ی میان بسامد کاربرد و تثبیت ساخت مجهول در ذهن گویشوران.

منابع

- دبیر مقدم، محمد (۱۳۶۴). مجهول در زبان فارسی، *مجله زبان‌شناسی*. سال ۲. شماره ۱. صص ۳۱-۴۶.
- دبیر مقدم، محمد (۱۳۸۴). *پژوهش‌های زبان‌شناختی فارسی (مجموعه مقالات)*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- صفوی، کوروش (۱۳۹۷). *درآمدی بر معنی‌شناسی*. تهران: انتشارات سوره مهر. چاپ ۶.
- منصوری، مهرزاد (۱۳۸۸). بررسی مجهول در زبان فارسی بر پایه رده‌شناسی زبان. *مجله دستور*. شماره ۵. صص ۱۵۶-۱۷۰.
- Bybee, Joan L. (2006). From usage to grammar: the mind's response to repetition. *Language*. 82: 711-733
- Bybee, Joan L. (2010). *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University press.
- Casalicchio, J., & Sheehan, M. (2025). Passives of causatives and perception verbs in Italian. *Linguistic Inquiry*. 1-61.

- Halliday, M.A.K. and Christian M.I.M. Matthiessen (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. New York: Routledge.
- Haspelmath, M. (2019). Valency and voice. In J. Jung (Ed.). *The Oxford Handbook of Language Typology*. Oxford: Oxford University Press.
- Hopper, Paul and Sandra Thompson (1980). Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*. 56. 251-299.
- Langacker, R. W. (1982). *Foundations of Cognitive Grammar (vol.2)*. Stanford: Stanford University Press.
- Levin, B. and S. Pinker (eds.) 1992. *Lexical and conceptual Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Rice, S. (1987). Towards a transitive prototype: Evidence from some atypical English passives. In *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (pp. 422-434). Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society.
- Saeed, J. I. (1997). *Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Sohn, M. (2014). On the Passivizability of Benefactive Ditransitives. *Korean Journal of Linguistics*. 39(2), 301-320.
- Yousef, Saeed (2018). *Persian: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Yousef, Saeed and Hayedeh Torabi (2020). *Basic Persian: A Grammar and Workbook (2nd ed.)*. Abingdon, Oxon: Routledge.